

Landskap: GästriklandUpptecknare: G. A. Hultman, VissefjärdaHärad: S. Möre

Berättare: " "

Socken: VissefjärdaBerättarens yrke: FolkeskollärareUppteckningsår: 1954Född år 1888 i Vissefjärda

Det späda barnets klädedel och nävld. s. 1-50. Luf 97

(Foton. i sid. 11a, 12a, 13a och 44a.)

ACC. N:R M. 13511:1.

DET SPÄDA BARNETS KLÄDSEL OCH VÅRD(L U F 97).

INLEDNING.

Vad som rör ifrågavarande listalånsluter ses till omkring 1890-talet eller för precis 60 år sedan. Jag var då i sjuårsåldern, och mitt minne av förhållandena då enligt rubriken är klara och tydliga. Miljön är bondhem i min hemtrakt i Kåraböket, Vissefjärda. Åttings- och fjärdingsbönderna var i allmänhet hårt barnlagda, barnen kom med 1, 2, 3 års mellanrum som "på löpande band", så det var rätt knappt både om mat och kläder i många av stugorna. Vad kläder anbelangar så tillverkades de av hemvävda tyger samt av hemmaspunnet ullgarn, och en fördel hade det med sei, att barnen var många och kom tätt: de kunde slita plaggen efter varandra, då de blev fränväxta, såvida något var kvar av dem, förstås! När det sålde apädbarn samt de allra närmaste åldrarna därefter, syddes kläderna av mor eller någon annen i huset, var det fråga om lite större barn, så kanske man var tvungen att anlita hemsömmerska eller byskräddaren (det senare i fråga om pojkarnas). Inte alla plagg var av hemvävt tyg: till de späda barnen dugde inte annat än köpetyg av mjukaste och finaste kvalité.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf 97
1.

KLÄDSEL.

En fullständig spädbarnsutstyrsel, som fr.o.m.barnets födelse togs till, bestod av följande plagg, som var förfärdigade i dubbla eller tre-dubbla upplagor, nämligen ett linne av sockerduk, kallad "pinka", en tröja ovanpå pinkan, sydd av vit eller krämfärgad, tunn flanell, att knyta med band i ryggen, samt en mössa med volanger av snetsar, allt i vitt, att knyta med hakband. Linnet var försett med en bred, rynkad krage, även den med band under hakan. En linda var stickad av tjockt, hemmaspunnet ullgarn, i slätstickning, omkring tre meter lång. Det övriga var själva svepningsen: en mantel av flanell, en blöja av fint linne samt en s.k. stjärtlapp, även den av linne. När barnet skulle lindas (lindan kallades här "lista") lades det i moderns knä, där det låg underst mantel, därpå blöjan. Barnet lades på ryggen på blöjan, stjärtlappen lades upp över "skrevet" väl, sedan först pudrats med "pärnamjöl" (potatisstärkelse, som gjorts finfördelad genom att rulla en butelj över det. Detta puder var inlagt i en tunn, vit klut, om vilken man bundit ett snöre. Så slog man ned denna påse mellan barnets ben och i stjärten), vilket var hemtillverkat. Hade man inte mjölet i påse, så tog man med nypan och strödde på ovannämnda delar

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

1.
2.

ACC. N:R M. 13511:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

av barnets kropp, där det kunde vara risk för att huden blev skadad av urin och svett. Så sveptes blöjan om, så att tyget låg mellan benen väl, och sist manteln. Barnet lades in som i ett paket, ja även armar och händer lindades in i detta paket. Slutligen slogs lindan om det hela, med början nerifrån, samt slutade med att man knöt om med banden, vilka avslutade lindan. Mössan sattes på huvudet och knöts löst under hakan, och så var barnet färdigt att läggas i sin bädd. Naturligtvis hade barnet innan lindningen blivit tvättat med ljunt vatten och tvål med en mjuk tyglapp av linne eller bomull, vit. Och efter lindningen blev det mat, barnet fick moderns bröst och fick dricka sez mätt. Torrt och rent och mätt sov sedan barnet sött. Och bädden var vanligtvis en vagga, som kunde vara av skiftande modell, vilket närmare ska redogöras för i fortsättningen.

Barnens klädsel fram till 3-4 år var ungefär likartad. Späda barn kunde utmärkas så, att mössan hade som prydnad röda sidenbandsrosetter, om det var en flicka, blå dito när det var pojkar. Men pojkkarna och flickorna var som sagt lika klädda, tills det blev tid för pojkkarna att få det första par byxor, blus och kavaj, sydda av byskräddaren i barnens hem.

Mäster kom då med symaskin och "pärsjärn" (pressjärn) och andra grejer, tyg och tillbehör släppte husmor i gården till hemväkt till sommarkläder blårandigt bomullstyg eller blåvitt (liknande resp. kadetttyg och sjukskötersketyg), till vinterkläder hade mor skickat av "opprev", d.v.s. stickylle, som sedan blev inslag i en grå väv med bomullsgarna till varp. Detta "Opprevstyg" blev också klänning till flickorna, sydda av en sömmerska hemma i gården eller i byn eller närmaste by, såvida inte moran själv var kapabel att "snörpa hop" kläder själv åt "däckorna". Dylikt tyg av stickylle syddes också till de vuxna manfolken och kvinnofolken, det randiga bomullstystet användes även till manskläder, det blåvita kunde bli sommarkläder åt såväl vuxna som barn, av båda könen. De under sommaren använda, ej helt oppslitna plaggen, kunde användas att ha under vinterkläderna som värmande plagg i st.f. kalsonger och undertröjor eller liv.

När barnet började bli omkring ett halvt år, lades lindan undan, och nu fick det en "ärmrock" över linnet och flanelltröjan. Lika för flickor och pojkar. Några byxor brukades inte men strumpor, först ett par sockor att börja med, vita av ylle, och om ankeln var bundna band, så att barnet inte skulle kunna ta av dem. Dessa band var gjorda av yllegarn.

ACC. N:o M. 13511:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5.

av olika färger, flätade ihop, och man använde dylika band för att de var mjuka om de små benen. När barnen blev fram mot tiden då de skulle börja krypa på golvet, fick de långa strumpor, som räckte upp över knäna, och för att hållas uppe hade man bundit ylleband under knävecken. Gummiband att hålla strumporna oppe med fanns inte då, åtminstone hade de inte hunnit ut till avlägsna byarna i vår socken. Pojkarna hade långa byxor, flickorna hade inga underbyxor, men i stället sjordes ärmrockarna så långa att de räckte till fötterna, De skulle skylla ben och underliv samt skydda för kylan. Alltså var klädseln lika för flickor och pojkar fram till 3-4 år, men det kunde inträffa fall, där pojken fick gå i ärmrock, tills han började skolan vid 6-årsåldern. Det var mest i fattigare hem, där man inte hade råd att låta skräddare sy pojkkostymer.

Så var det för cirka 60 år sedan, och tidigare hade det varit ungefärligt detsamma under generationer. Nyheterna kom lite i sänder, man lade av barnmössorna, man började använda underbyxor till spädbarnen samt till flickorna i något högre ålder. Vad skodon beträffar, så var barnens försita alltid känger, för att skaften skulle styrka fotlederna, när de började att "gå utmed" eller gå riktigt. Dessa känger hade som skydd i tårna hätt-

ACC. N:oR M. 13511:6.

tor av mässing för man hade erfarenhet av att barn slet upp skorna först i tårna. När barnen blev 5 år eller så, så fick de det första paret träskor, som var det allmänna fotplagget för alla i gården i vardagslag, åtminstone när det var barmark. Under det att det var snö, måste man vid skogshytte ha läder- eller träskostövlar, de senare med foten som träsko, på dem stövelskafte påspikade. Barnen hade mest träskor även vintertid, för de höll sej mest på skottade vägar. På isarna gick det fint att slå kana just med träskor på fötterna. Även sedan skolan börjat var det allmänt med träskor.

Dopdräkten var en påse av finaste vita tyg, sockerduk, med spetsar och volanger, med sidenband i röd eller blå färg för resp. flickor och pojkar. Min mor, som fick ett barn vartannat eller varttredje år, tyckte det var lämpligast att låta sy en dopdräkt, som sedan kunde användas i familjen vid dopförärrätningarna. Rosetterna var påsydda samt kunde bytas för att passa flicka eller pojke. Denna doppåse gick ofta på län i byn, då det inte var alla, som hade en egen dopdräkt.

När man första gången tog på barnet "pinkan", måste man tillse, att höger arm togs först. Då skulle barnet bli högerhänt, vänster arm först.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6.

ledde till vänsterhänthet. En och annan lär ha sytt in ett mynt i linnet, som barnet bar på sig under dopakten. Detta för att barnet i en framtid skulle begåvas med rikedom. Och om barnet skrek sällt under dopet, betydde det att att det skulle få god sångröst. För att barnet skulle få sott för sig i skolan, kunna läsa bra, var det för gudföräldrarna att tyat läsa efter, när prästen läste dopritualen. Även faddrarna skulle delta i denna tysta eftersigning av prästens ord.

Det där med "ärmrock" och utan byxor var inte så trevligt, då barnen kröp eller stultade bredvid eller nick omkring på golvet: allra bäst det var, så släppte de av sin urin eller avföring direkt utan hinder av några kläder. Värre var det, om barnen stod i en säng eller satt i någons knä, och släppte av sina "behov". På golvet i bondstugan gjorde det mindre, där fanns oftast inga mattor, och efter barnet gjort sin tary, kom modern med en näve torr vitmossa och torkade upp samt gnodde också barnet i stjärten med en mossudd. Det var därför en mycket betydelsefull "uppfinding", när man till barnklädseln fick underbyxor med därin stoppade linneleppar att ta emot avföring och "kiss". På de senaste tio åren har cellulostoffen plus plastbyxor gjort ungarna praktiskt taget "säkra".

ACC. N:o M. 13511:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

Naturligtvis hade man förr liksom nu lite sämre kläder på barnen i vardagslag mot vid högtider eller på söndagerna eller då man skulle fara bort eller hade kalas i hemmet. Det var av sparsamhetsskäl, som man förfor så. Nog fanns det sådana, som när barnet hade fått nya kläder, använde dessa både helg och söcken, så länge de varade, men detta var inte regel. En sparsam och ordningsälskande mora hade sina barn klädda olika vid vardag och helg. Under söckendagarna fick barnen ofta leka och rasa som de ville, men lämnade dem kanske mycket ensamma, och då gjorde det inte så mycket, om de kletade ner sig, för då var man inte rädd åt minstone om kläderna. Och samma gäller väl i de allra flesta familjer också nu, att barnen är klädda olika för vardagar och söndagar, hemma och i skolan. De föräldrar som var måna om att kläderna i skola och på söndagar skulle hålla sig snygga och rena länge, lät skolbarnen klä om sig i vardagskläderna, när de kom från skolan, vilket i allmänhet är regel även nu.

Som det nämntes i inledningen var de stora barnskarorna i hemmen förr betungande för ekonomin, varför det gällde att hitta på olika sätt att spara, bl.a. då genom att låta de yngre barnen få härva sina äldre syskons kläder och skor, om de var i sådant skick, att de dugde att klä

ACC. N.R M. 13511:9.

på ungarna, d.v.s. att de var hela. Att hålla så många barn med kläder
var då för tiden som nu betungende, men förr fick man inte vara så noga
som nu. Träskor i st.f. läderskor var regel för alla, små och stora, som
vardagens fotbeklädnad. Hemtillverkat och hemsytt föbilligade klädseln,
och saknades fina kläder, så var det att hålla barnen hemma, när det var
fråga om kyrkbesök eller kalas. Ja, det var i vissa fall så under min egen
skoltid, att somliga inte kunde ha sina barn i skolan sista dagen, examen,
då kläder saknades för en sådan bemärkelsedag. Gick det att låna upp av
en granne, så kunde examensdagen klaras på så sätt, annars fick de vackert
stanna hemma. Naturligtvis led många barn av detta, att de ständigt fick
tå klädda trasiga eller i ärvda kläder och skor, och i all synnerhet var
det väl flickorna, som tog hårdast åt dej av fattigdomen i detta hänse-
nde. Och det undrar man väl knappast på! Detta senare gällde ju skolhan-
nen, späd- och de riktigt små barnen saknade ju klädintresse.

SKÖTSEL OCH VÅRD.

Antingen man skjutsade efter barnmorskan till en förlossning eller
en erfaren grannkvinna - bondmororna, som fått ett halvtjog barn, var inte
bortkomna, när det gällde att hjälpa barn till världen - så gällde det
9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

9.

10.

att vara ytterst noggrann med navelsträngen, att den var ordentligt omknuten samt att den också bands om väl, så att inget skavde och hindrade hoplälningen. Något särskilt är en linnelepp på naveln samt en binda över denna använde man inte, alltså ingen "smörja" eller dylikt. Man bytte om linnelepp var gång man tvättade barnet, i regel en gång om dagen.

Som sags så tvättades barnet över hela kroppen varje dag (badade det) med ljunt vatten samt en bättre slags tvål än för äldre. Modern eller vem som nu skötte om barnet, hade det i knät, alltså inget särskilt skötbord eller vanligt bord som nu. Pudring skedde, som förut omtalats. Någon annan vägning än den som ägde rum strax efter födseln förekom väl knappast. Vägningen skedde med betzman: barnet las i en blöja, vars hörn knöts ihop, och så hängde man det hela på betzmanskronen. "Emballaget" frändpogs från det hela för att få nettovikten.

Vid ombyte av blöjor och stjärtlappar tvättade man och pudrade barnet var gång, så att ingen hudlöshet skulle uppstå i skravet. Var gång tog man så ny blöja samt stjärtlapp, de med avföring nersolkade tvättades upp och torkades, innan de användes på nytt. Mantlarna torkades och användes flera gånger, innan de tvättades rena. Det var naturligtvis inte alla,

som var så noga med renligheten utan bara torkade de våta plaggen samt använde dem så på nytt, fast det ju inte kunde vara så bra, då barnet kunde bli hudlöst på detta sätt. Vid torkningen av barnlapparna på vintern hängde man bara upp dem på en stång, som var fäst i taket ovanför den öppna gråstensspisen, men på sommaren ute på ett streck.

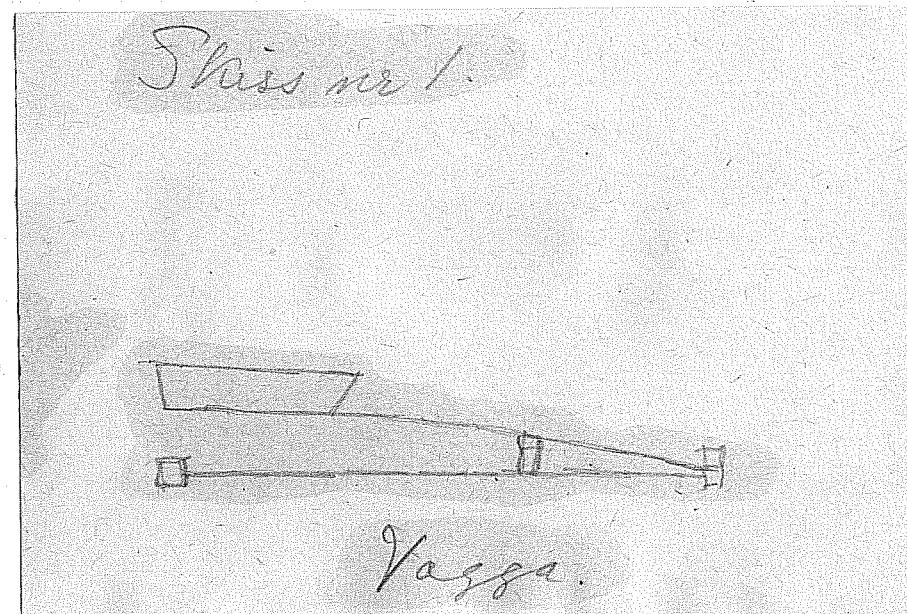
Sedan barnet var fött samt omskött enligt sed och bruk, lindat och färdigt, lades det på ett par stolar, på vilka man gjort en blödd med en större dyna som underlag och en mindre kudde för huvudet. Men så togs vaggan in, och i den hade man i botten en kudde eller madrass med havre-agnar i, lakan och kudde. Vaggorna kunde vara av olika typer: stående på golvet eller upphängda i taket. Två typer fanns utan medar, stående på golvet samt en på medar. I taket hade man endast en typ.

1) Som skissen visar, bestod denna vaga av två långa bräder samt en kloss och så själva lådan för barnet att ligga uti. Den kunde sättas i rörelse med foten, under det man vaggade kunde man sitta och sy eller sticka eller nysta garn, läsa osv. Den typen tog mycket plats, då den var omkring 4 m lång och där man hade häftigt att den skulle stå i rummet, vanligen vid moderns säng, där miste den stå, för den spikades fast i golvet.

M. 13511:11a

Landskap: Småland ..... Berättare: Upptecknaren, ...
Härad: S.Möre ..... Berättarens yrke: Folkskollärare .....
Socken: Vissefjärda ..... Berättarens adress: Vissefjärda .....
Uppteckningsår: 1954 ..... Född år 1888 i Vissefjärda

Upptecknare: = berättaren: G.A.Hartman

I annat fall hade den lätt stjälpts omkull. Vagglådan sick opp och ner.

2) Den andra typen att stå på golvet var också utan medar som den nummer 1. Den bestod nederst av en större låda att skjuta in, 1 och 1/4 m i längd samt 0,8 m bred. I lådan skulle man förvara barnets utrustning. Från ändarna av lådan var stolpar, och mellan dessa hängde så vaggan, som var rörlig i sidled. Axlarna var av järn, så att hela vaggan var mycket stabil och kunde omöjligt stjälpas omkull. När den minsta inte låg i vaggorna, brukade de näst minsta barnen leka i vaggorna och runga varandra.

3) Denna vaga var väl den mest vanliga: vagglådan var placerad fast på ett par korta plankbitar, en i vardera änden, och dessa stycken var avrundade i ändarna, så att det blev ett par medar. Även denna vaga rördes i sidled. En mycket stabil och hållbar vaga, som inte gärna kunde "tippa" runt, åtminstone inte vid vagnning av småbarn. Men om de något äldre syskonen lekte och vaggade varandra för häftigt, så kunde det inträffa, att skipaget välte på sidan.

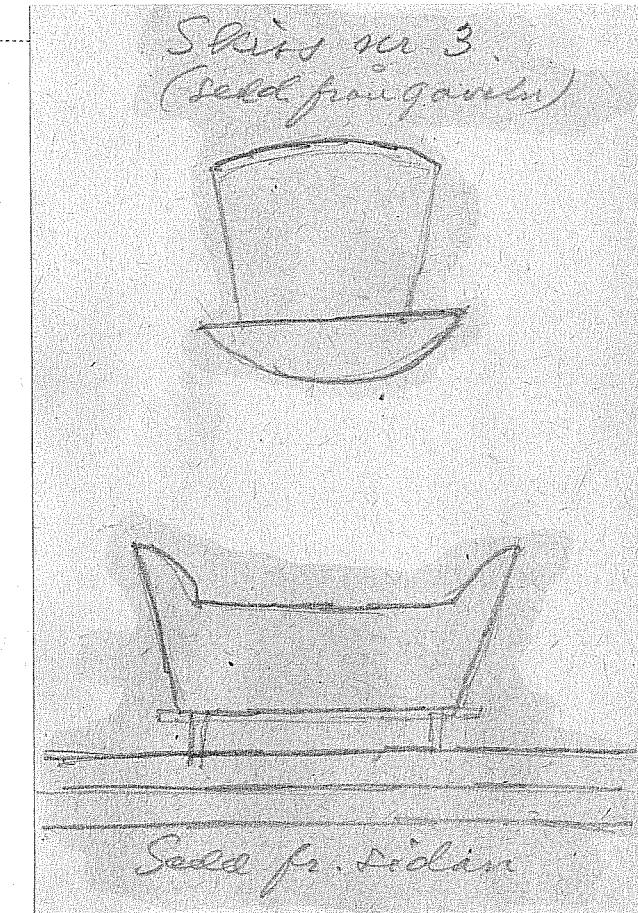
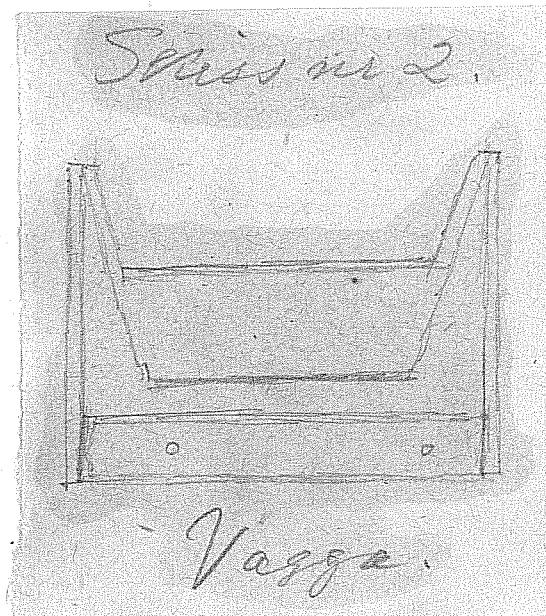
4) Takvaggan var som nr 2, om man tar bort lådan. Den var fäst med metallanordning i en vägg med sin ena ände, den andra i en stolpe, som sikt gick från golvy till tak. Även den hade rörelse i sidled. Den var ganska 12.

M. 13511:12 a.

Landskap: Småland
Härad: S. Möré
Socken: Vissefjärda
Uppteckningsår: 1954

Berättare: Upptecknaren
Berättarens yrke: Folkskollärare
Berättarens adress: Vissefjärda
Född år 1888 i Vissefjärda

Upptecknare = berättaren: G.A. Hartman

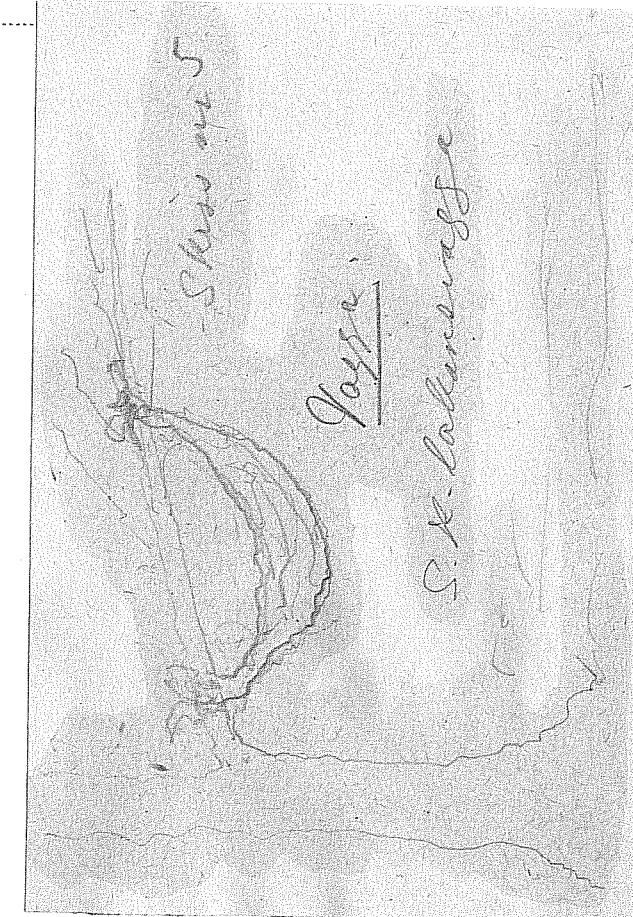
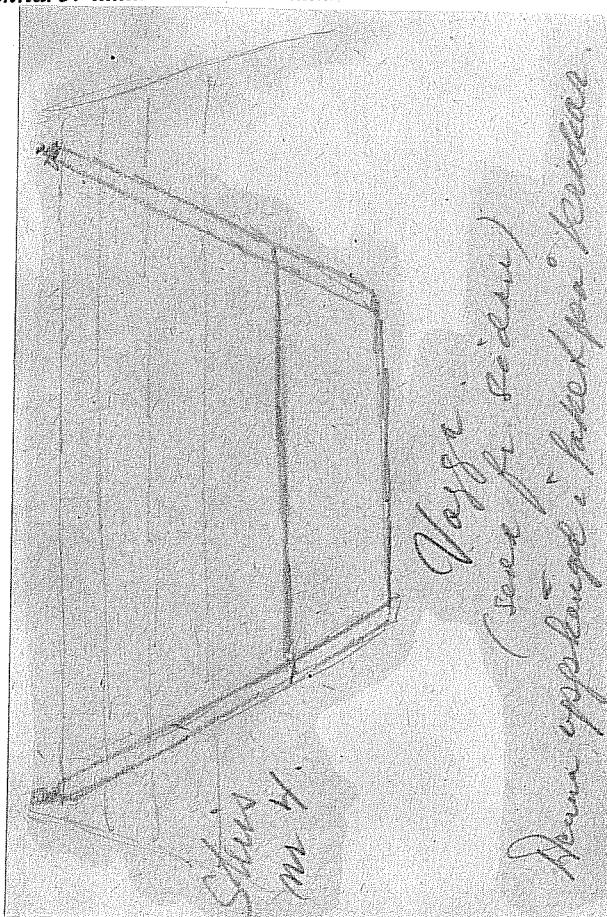
vädlig att använda, inte i början, när barnet var litet samt låg stilla, men när det blev större och kunde sätta sig upp eller rulla på sidan, inträffade det allt ibland, att det blev ett fall, och ett djupt fall, som kunde förorsaka svåra skador. Men för det mesta klarade sig barnen rätt bra. För att förhindra, att barn ramlade ur vaggorna, inte bara ur takvagga, hade man anordningar med ett skynde över täcket, fastknippt på vaggans sidor, eller med band tvärs över. Om barnet i en golvvagga föll ut, så var detta fall lindrigare och blev oftast utan skador, men ur takvaggan kunde ju de små slå sig alldeles fördärvade.

5) Så till sist var det denna typ av vagga, som var synnerligen enkel. Den kallades lakanvagga, eftersom den enbart bestod av ett grövre lakan, där hörnen i ändarna knöts ihop, och så trädde en stång igenom, varpå stången lades med ändarna på stöd, cirka $1\frac{1}{2}$ m. över marken. Marken inte golvet var det: denna sorts vagga tog man nämligen med sig ute på arbetet, då modern måste vara med samt samtidigt som hon arbetade hade tillsynen av spädbarnet, på vilket det skulle bytas, och så skulle det ju ha di emellanåt. I stället för att hänga denna lakanvagga (som kan sättas var ett slags hängmatta) på en stång, kunde man knyta upp den vid en bus-
13.

M. 13511:13a.

Landskap: Småland ..... Berättare: Upptecknaren .....
Härad: S.Möre ..... Berättarens yrke: Folkskollärare .....
Socken: Vissefjärda ..... Berättarens adress: Vissefjärda .....
Uppteckningsår: 1954 ..... Född år 1888 i Vissefjärda

Upptecknare: = berättaren: G.A.Hartman

ke eller en gärdesgård eller om en trädgren. Men man måste tillse, att "vaggan" hängde något så när vågrätt eller åtminstone så att barnet inte stod på huvudet.

Jag har nämnt, att barnet kunde bändas åt på ett par stolar, i vaggan eller ligga hos modern i hennes säng, de båda enbart att börja med. Men senare flyttade den äkta mannen till hustrun i den gemensamma paulunen, och det späda barnet fick också om nätterna sin plats i dragsängen hos föräldrarna. Det var, då ungen vaknade och skrek efter mat, som modern tog den lille till sig för att ge den "diss". Så kunde det ofta hänta, att modern soñnade om under amningen och barnet fick sova i stora sängen på mors arm till morgonen eller tills hon vaknade. Det var alltså trångt i sängen med alla tre, och om barnet var nyfött och ömtåligt, kunde det inträffa olycka med det, t.ex. att det kvävdes av modern. Trots att barnen ganska ofta fick ligga i föräldrarnas säng nattetid, så gick det för det mestta lyckligt. Endast ett fall känner jag, då modern "legat ihjäl" sitt barn. Det var en "riktig" olyckshändelse och ej arrangerad, för det var just för min egen faster, detta hemska inträffade. Men om modern var samvetslös, t.ex. en som hade en "horunge", så kunde det ibland misstänkas,

15.

att modern legat ihjäl sitt barn med vett och vilja. Likaså i fattiga familjer med tätta barnsängar, hände något sådant där, så kunde det ju vara ett mord av modern för att minska på barnantalet, så att det blev en mindre att mätta. Om ett litet barn legats ihjäl väckte inte så värst stor uppmärksamhet, och man hade inte polisundersökning eller dylikt, som ofelbart skulle bli följdens i vår tid, om misstankar uppstod. Ett barns död brukade av mödrarna prisas som något lyckligt, de dog saliga och slapp undan besvärligheterna i världen. Jmfr ps. 582: "Säll du, som menlös . . ."

Det kunde även inträffa olyckor med barnen, även om de låg för sejsjälv i vaggan. De kunde kvävas av uppkastningar, de kunde rulla sej på magen med munnen mot dynan och sålunda bli kvävda. Mycket försiktiga var man att inte ha katten inne i rummet ensam tillsammans med ett spädbarn i vaggan. Det inträffade ibland att kisse hoppade upp i vaggan till barnet samt la sej över dess ansikte och orsakade kyckning av det. Sådana olyckor hade säkerligen inträffat flera gånger, annars hade man väl inte varit så misstänksamma i fråga om barn och katter. För resten läste jag i tidningen bara för ett par veckor sedan, att en katt kviikt en baby på just det angivna sättet.
15.

ACC. N:oR M. 13511:16.

Det har i förbigående blivit nämnt, att barnets vagga bättades med en agnadyna i botten, däröver lakan, sedan var det ett täcke, i en del fall kanske också överlakan, kudde med fjäder i eller, om det var synnefligen fattigt i hemmet, en kudde, stoppad med egenhändigt av modern plockad flings- eller kyrull. Ibland sades det, att man utbytte agnarna i madrassen mot bräken, örnbryiken, torkade, vilket skulle vara bra, så att barnet inte skulle få skrofler. Något under det undre lakanet, som hindrade urinen att väta ner agndynan-madrassen hade man inte för 60 år sedan, utan då och då var det att ta upp densamma och torka den riktigt samt byta med en annan madrass. Gjorde man inte detta, ruttnade snart madrassen, och det växte fram "pullingar", små vita larver på det ständigt fuktiga stället.

Varje mor var noga med barnets läge, så att ömsom sov det på vänster och ömsom höger sida, detta för att huvud och ansikte inte skulle växa sneda. På rygg var alldeles olämpligt, då barnet då kunde kvävas av "spy", vilket ju som bekant har lätt för att stötas upp av barn, som enbart lever av mjölk. Det kan kanske här även nämnas, att vid bättningen av vaggan såväl madrass som kudde väl ristes och skakades om, som att de blev mjuka samt vändes vid var bättning för att få upp den torra sidan.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

16.

17

Var vaggan fastspikad i golvet (se skiss nr 1!) var den placerad så nära moderns säng, att hon räckte att vaga med utsträckt arm från sängen, när hon låg ytterst utåt rummet. På dagarna kunde hon sitta på en stol och vaga med foten, medan hon utförde något arbete med händerna samtidigt. De övriga vaggorna kunde igångsättas med fot eller hand direkt på veggan, men man band ofta i en snodd i den, så att man kunde sitta på avstånd och röra den. Om fastbindning på något sätt av täcke och barn, så det inte sparkade av själv eller resa själv och falla ut har jag nämnt förut. Sommartid fanns det svärmar av flugor och även mygg, och dessa måste man skydda barnet från. Särskilt flugorna kunde vara irriterande för de små lindebarnen, vilka hade även armar och händer i "svepen", så de inte kunde vifta med dem och sålunda jaga bort insekterna, som ofta satte sig i barnets ögon, mungipor och öron. Särskilt tillhåll var munnen, helst som de ofta dreglade sig samt spydde upp ostar, allt läckerhet för flugorna. Fördenskull, för att barnen inte skulle ideligen väckas, samt för att inte barnen skulle infekteras, höljde man lätt över barnets huvudgård med ett nät av en bit av en trädgardin eller satte upp ett valv av en duk, som vilade på några käppar, fastsatta kring huvudgården. Duken eller floret

fick absolut inte ramla ner över barnets ansikte, då det kunde orsaka att barnet väcktes eller risk för kvävning kunde föreligga. Det fanns förr rätt ofta ohyra i bondstugorna, både vägglöss och lopnor, och det var inte sällsynt i somliga av dem med klädlöss också, huvudlöss inte att klömmas. Vägglössen flyttade in i vaggans träskrymslen från dragsängen, och såg modern detta, var det att ta ut vaggan på becken samt skura den samt spola med kokhett vatten för att ta död på parasiterna. Klädlöss fick folk rätt ofta av inhyses luffare och gårdfarihandlare, som man lånade hus åt. Lopporna ansågs inte vara något vidare märkvärdigt, det hade alla, och i synnerhet, om de använde färskinnsfällor i sängarna. Dessa var ett präktigt tillhåll, men man försökte hålla dem kort genom att infångा dem och ha ut fällarna för piskning och sopning. De var nästan nödvändiga för den tiden, då det vintertid var så kallt i stugorna, att de som låg längst ifrån eldstaden måste krypa under fällen helt för att inte få näsa och öron förfrusna. Även dragsängar och träsoffor togs ut emellanåt för att renas med kokande vatten och på så sätt få bort väggmadamerna för en tid. De pinade ju allra mest de små barnen, de var mest lystna på deras blod, likaså övriga nämnda parasiter. Huvudlössen var inte heller trevliga för 18.

ACC. N:oR M. 13511:19.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

19.

stugans invånare, men om dem sades det, att om man hade sådana, "så var folk friska". I var familj måste man därför ha en eller ett par finkammar, "lusaräfsor", för att hålla huvudena rena för skams skull. De småbarn, som hade skrov eller eksem i hårbottnen var särskilt utsatta för huvudlössen. Eftersom dessa sår vätskades, så samlades lössen på de ställena till att kalasa riktigt. Det var hemskt att skada, för jag har själv sett prov på det bland skolbarn förr i tiden. Och alla sorters parasiter flyttade från den ena familjemedlemmen till den andra, från det ena skolharnet till det andra. Det var främst brist på renlighet, som var orsaken både till det ena och det andra här nämnda. Det är en välsignelse att dessa mörka tider avlösts av vår hygieniska livsföring!

Ett år eller kanske två låg barnet i vaggan, allt beroende på om ej det kom en ny familjemedlem och körde bort vaggans innehavare. Barnen kom ju tätt, och mer än två år var det sällsynt, att vaggatiden varade. Då var det dags för den bortkörde att flytta till något av syskonen i tråsoffan, för några småsängar hade man inte och i regel inte heller mer än en vippa. Det var inte så roligt för den bortkörde, dels blev han av med sin kära vippa och så kom en inträngling, som la beslag nästan helt på mor.
19.

ACC. N:oR M. 13511:20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

20.

När förlossningen för en bondkvinnan var över, tog hjälpkvinnan eller barnmorskan och tvättade av modern och barnet, varefter det sistnämnda var färdigt att läggas till modern i sängen för att få sitt första mål "diss". Att dia var således att "dissa", och brösten kallades analogt för "dissarna", ofta "pattarna". Den första mjölken hade man nog inte något namn på, det skulle i så fall vara råmjölk. Om barnet första digivning en inte accepterade bröstet, inte öppnade munnen för att kunna gripa om bröstvårtan, förekom det att modern eller hjälpkvinnan pressade ihop näsborrarna på ungen, och för att kunna andas måste den då öppna gapet. Då passade modern på att sticka spenen i barnets mun och samtidigt släppa taget om dess näsa. Och så var början gjord för amningen.

Om mjölken stockades i moderns bröst, så sades det vara "floin", d.v.s. "flen", som kunde lindras genom att lägga våtvarma omslag på brösten. Omslaget liksom löste förhårdningarna, och mjölkavsöndringen skedde normalt. Somliga kvinnor sades i stället åstadkomma den behövliga värmen genom att lägga fårull över bröstet. Denna ullsudd kom att spela en annan roll, vilket ska berättas om längre fram. Bröstabölder var en allvarligare historia, men man låt bölderna brista och varet rinna ut, men det lämnade 20.

21.

sej inte bra att amma, om bölderna var svåra, utan måste då diandet upp-höra och barnet uppfödas med nappflaska. Var bölden ringa, fick barnet fortsätta dessa som vanligt, mest på det friska bröstet, om bara ett av dem var angripet av "bollar" (bölder).

De allra flesta bondkvinnor var körnfriska och starka samt hade i allmänhet tillräckligt med di för att barnen skulle kunna leva enbart på den till ett halvt års ålder. Men då kvinnorna för det mesta hade mycket arbete för händer, inte bara inne utan också utomhus, de senare svaslorna mycket ansträngande, kunde det inträffa, att dien sinade tillfälligt. Då var det att vila ej ibland samt äta bra samt framförallt dricka mycket, för att dien skulle öka. Särskilt drack mororna mycket kaffe, detta skulle, sades det, vara det allra bästa. Men man drack också hembryggt öl och körnmjölk, huvudsakligen att mycket vätska infördes i kroppen. Somliga av kvinnorna fick tidvis i början för mycket mjölk i brösten, och då var det att mjölka ur en del för hand. Man berättade om en bondkvinna, att hon urmjölkade på ej själv samt tog den till att slå i kaffet! Men det kanske var löst prat.

Var det så att modersmjölken inte var tillräcklig för barnet, och
21.

22.

det inte var gammalt nog för att åta fast föda, så näste ersättning för dien anskaffas, och då hade man inte annat att tillgå än komjölk, lämpligt uppspädd med vatten samt lite vanligt socker samt uppvärmd under blandningen. Denna ersättning gavs med en apparatur, som bestod av dels en liten napp, som nedan hade en rund skiva av ben. Vid nappen var en kork att sätta i en flaska. Det var hål i korkens mitt för en gummislang, som gick ner i flaskan, och i slangen nedre del satt ett glasrör. Det var mer inväcklat än nu, då diflaskan bara har en napp, trädde över flaskans övre öppning. Diapparaten, som benämndes "slang", var svår att hålla ren och måste fördenskull tas isär, var gång den skulle diskas. Gjorde man ej det, så att bakterier var kvar, surnade den nypåhällda blandningen nästan renast. Och sådan syrad mjölk hade till följd, att barnen fick diarré eller "magknef" (magknip). Hade alltså modern av någon anledning måst helt avvänja det helt späda barnet, t.ex. på grund av bröstaböld, eller om hon inte hade tillräckligt, så var det att tillgripa ovannämnda surrogat. Så länge modern kunde ge di, gjorde hon det, samt om den ej var tillräcklig, komjölksblandning mellan dimålen. Detta hälftenbruk var i alla fall bättre än enbart mjölkersättning, och barnen trivdes bra. Bara ersättningen var sämre.

ACC. N:R M. 13511:23.

Modersmjölken ansågs vara den för barnet bästa näringen, och detta är ju en självklar sak även i vår tid. Genom digivningen hörde moder och barn intimt samman, hon levnärde sitt barn med sin egen kropp, och detta trodde man vara inte bara en kropslig gemenskap. Även andligt kom de att höra samman, så att barnet insöp moderns egenskaper. Var hon lugn och balanserad, var barnet det, men om modern av några anledningar hade bekymmer, inverkade detta på barnet, så att det blev skrikigt och nervöst. Amningen var för modern en självklar plikt, och hon tog det också som en sådan men inte en tung utan angenäm uppgift. Detta inom bondeklassen. Inom de högre ständen ansågs ju vid den tiden amning som något simpelt, och var man fint folk, så skulle modern omedelbart avvänja barnet samt anskaffa amma. I samma mån som moderns sinnesstämning inverkade genom digivning på barnet, så kunde växelverkan även ske i motsatt riktning, så att om barnet var sjukt eller annat bekymmer för barnet inställde sej, blev modern berörd, och detta kunde ha till följd att dien minskades.

Man hade för 60 år sedan inte någon strikt matordning upprättad för vare sej dibarnen eller de något större. I regel angav barnet genom att skrika att det ville ha di, och då fick det sådan, såväl nattetid som

23.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

23.

ACC. N:oR M. 13511:24.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

24.

på dagarna, n.b. om modern under dagen var inne ständigt. Annars fick barnet vänta sina vissa timmar mellan måltiderna, i regel, då husfolket hade matraster. Var modern på utearbete hela dagen, togs, som förut sagts, barnet med och las i lakansvaggan samt ammades med jämna mellanrum, då det vaknade ur slumrern. Diandet har talats om, och den pågick i regel 1-2 år. I enstaka fall torde det ha varit längre. Det berättas om en kvinna, som bodde på ett avlägset skogstorp, att hennes pojke diade henne, tills han blev 7-8 år eller längre. Det var väl en sådan historia, som Albert Engström utgick ifrån, när han berättade den här anekdoten: Pojken skriker efter diandet av modern: "Far, ge hit snusdosan, mjölken äcklar mej!" Att dia ansågs vara hälsosamt för barnen, de blev starkare och friskare än andra barn, men om det gick för länge, trodde man inte på nyttan härav, och så blev det till skada för modern. Lagom var bäst, ansåg man, då som nu.

Jag vill här i samband med amning tala om en annan sak: tröstnappen. Den var en napp med skiva, och det skulle vara hål stucket i nappen, för annars blev barnet argt samt slängde "trösten". Som själva namnet anger, var den till för att ge barnet sysselsättning att Augusta, så det inte överlastade magen. Alltså skulle det vara hål i nappen, men om detta var för 24.

25.

kom det in för mycket luft, och då var det fara för att barnet förkylde luftrören. Snuva var ett aber för barnet att ha under amningen, för då var ju näsan täppt. Då sög det några tag, så släppte det bröstet eller nappen. För att lätta opp andningen genom näsan, brukade moder strila di i näsborrarna. Den varma mjölken gjorde sin nytta för slemhinnorna, och var det fråga om var i özonen eller öronont, så gjorde modern på samma sätt och botade eller lindrade med sin egen mjölk. Även de något äldre barnen erhöll sådan insprutning i ögon, näsa och öron för att lena och läka.

Den s.k. trösten, en gumminapp med skiva, var inte så allmän just, man hade i stället en "sockerdiss", t.ex. när gudföräldrarna for av för att döpa barnet. Då var inte mor med, och även om så hade varit fallet, kunde hon inte för skams skull ge di t.ex. i kyrkan under predikan. Då var det sockerdissen, som var trösten. Den bestod av en ren, vit näsduk av tunt tyg, helst sockerduk, i mitten på denna lades in en bit toppsocker, krossat li te grand, så vecklades näsduken om sockret, och ovanför det bands om ett snöre. Sockerdissen fick inte vara för stor, ungefär som en finger tjock, och när ungen började skrika efter mat, stacks sockerdissen i dess mun. Det söta smakade gott, och barnet höll sej lugnt till hemkomsten. Under 25.

ACC. N:oR M. 13511:26.

hem- eller husbehovsbränningens dagar sades det att trösten bestod av en linnelapp, doppad i efterbrygden, lacken, som var svagare än det andra brännvinet. Denna tröst gjorde barnet berusat, så att det sovna av och tystnade med att skrika. Då var brännvin ett universalmedel för alla å-kommor, och det ansågs nyttigt också för spädbarn. Den enorma barnadödligheten under sagda tid var sikerligen beroende inte bara på denna sorts "tröst" utan därpå att mödrarna under dikanvningen själva brukade brännvin dagligen.

Om ammor, anställda i firmögna hem har nämnts, ett det ofta var osifta mödrar, pigor i familjen, som samtidigt ammade egna barn och matmoderns. Ibland var det gifta kvinnor, vars barn dött eller som hade så rikligt med di, att det kunde gott räcka till två, som tog tjänst som ammor. De var antingen boende hos husbondfolket eller "gick till och från". Dessa ammor hade det gott både med mat och dryck, så att de skulle få överflöd av di. Och sådana platser var särskilt begärliga för att det var lätt plats och betalades bra både i pengar och in natura. Även om det var rikt lätt att få tag i ammor, så drog saj många fornäma fruar från att ta sådan, då man trodde plebejiska egenskaper skulle insupas med dien från en kvinna av

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

26.

ACC. N:o M. 13511:27.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

27

I regel amnades barnen under första levnadsåret eller i somliga fall till det var 2 år, längre tid var sällsynt. När barnen kom vartannat år, som behövde modern lite vilopaus, tills nästa barn anlände. Men det var en ganska knepig sak för modern att avvänja sitt barn. Ofta gick det rätt bra, men var barnet envist, måste särskilda åtgärder vidtagas av modern. Jag talade om att modern för "flen" i brösten brukade lägga på fårull, och nu kom en ullsudd väl till pass för att skrämma di barnet att avstå från diandet. Modern hade då stoppat in en ullsudd, helst svart, och när så barnet resolut knäppte upp moderns klänningsliv för att ta sej "diss", fick den se den där svarta ullsudden och blev betänksamt samt tordes inte fortsätta med att leta efter det åträdda. I stället för ull brukade man i stället ta en bit fårskinn med ullsidan utåt, och när ungen tråndade efter di och då mor inte knäppte upp själv och tog fram bröstet, så mötte den fårskinnet och skrämdes att fortsätta sökandet. Det blev förstis jämmer, men då passade modern på att i stället ta fram en kopp mjölk, och så småningom, efter några försök att få tag i dissen men mötte fårskinn eller ull, så var avvänjningen ett faktum. Om man inte tillgrep de här metoderna, kunde i stället användas att stryka på bröstyrtan något, som

ACC. N:oR M. 13511:28.

smakade illa, t.ex. lite såpa eller kanske några snuskorn ur fars dosa.

Efter några dylika hemska smakprov var barnet ganska nöjt, och om så mor tog fram bröstet och ville bjuda den lille, så slog han ifrån sej, ty han kom ihåg, hur illa det smakade förra gången. Och så hade den avvänjningen lyckligen avslutats.

Jag har inte hört omtalas att man vänjde av husdjur på sätt som ovan. Däremot såg jag hemma på gården, att man hade en "klam", bindsle av trä runt halsen, och på yttersidan av klammen var fastsatta runt om vissa trädgårdar, 2 dm långa. En sådan clam påsattes en ko, om hon hade fått ovanan att dia ur mjölken på sej själv. Det var inte ofta man hade sådana "onaturliga" kor bland besättningen, men en och annan gång inträffade det.

Det var ungefär enahanda, om en höna åt upp sitt eget ägg, sedan hon nyss värpt det. Då tog mor och klippte av den hönans näbb med en sax så pass lång opp, att det blödde och blev ett sår samt mycket ömmande. Då brukade den hönan avstå från "kannibalismen" åtminstone tills näbben läkts och växt ut igen, då det event. var att upprepa proceduren.

För att återigen säja något om flaskbarnsuppfödningen, så måste man beräkna halten av komjölk och vatten samt socker på olika sätt, beroende

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

28.

ACC. N:oR M. 13511:29.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

29.

på barnets ålder och tillstånd. Sålunda fick man ha mera vatten i blandningen, om barnet var mycket spätt samt successivt utöka med mera mjölk, allt efter barnet blev äldre. Att börja med var en blandning av en del komjölk samt två delar vatten samt socker i lagom dos det vanliga. Sedan blev det lika delar vatten och mjölk samt till sist endel vatten och två delar mjölk och slutligen bara mjölk enbart.

(vid 6 mån. ålder)
Var så barnet friskt och normalt utvecklat, började man ge tillskott till mjölkdieten i form av lite fastare föda. Men övergången måste ske försiktigt och man började med s.k. doppa, en sorts vetemjölsgröt med en klick smör uti samt kokad på söt mjölk. Detta doppa gavs samtidigt med att barnet fortsatte att dia modern eller dricka med diflaska. Övergången till fastare föda gjordes så smått, och detta skedde så att modern tuggade vetebröd och smör samt vräkte i tuggan i barnets mun, varefter det östes mjölk efter med sked, sedan drack barnet i en mugg. Modern tuggade även grovsmörgås till barnet, ja också potatis och smör. Vetebrödet kunde också ges uppblött i mjölk tmell en klick smör i barnets mun allt emellanåt. Så övergicks till söndermosad potatis samt vitmjöllksås till. Tuggandet av barnets mat var emellertid inte alltid förekommande, ty det

ACC. N:oR M. 13511:30.

var mera tidsödande än "macka" maten på en tallrik, och så inträffade inte så sällan denna tiden, att modern var helt tandlös, vilket inte var så ovanligt redan i hennes unga år. Och då bortföll detta bruk, vilket vi så här långt efteråt anser för ett otrevligt sätt att mata barn på.

När så barnen började få sina tänder, som de själv kunde tugga med, blev det för modern endast att lägga upp mat till sitt barn samt mosa och skära sönder smått på tallriken, t.ex. kött och fläsk. Efter det barnet var tre år eller så, var det kapabelt att äta självständigt, fast under moderns tillsyn.

Redan tidigt, åtminstone i hem där mjölk förekom sparsamt, fick barnet smaka på kaffe, först med en sked då och då, när mor drack och harnet var nyfiket, sedan doppade modern en skorpa eller bulle i kaffet och barnet fick en smakbit. Och ju äldre barnet blev, desto mer kaffe fick det för att slutligen vid fem-sex års ålder helt äta och dricka som de stora. Kaffet var inte starkt, man var snål med bönorna, och ofta hade man surrogat, råg, vid kokningen av det. Men de barn, som inte tyckte om kaffe, fick naturligtvis mjölk som dryck i stället. I torpstugorna dockemot var kaffet en stående dryck och mjölk sällsynt, så att t.o.m. katten lärde 30 / sej att drapa kaffe.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

30.

ACC. N:oR M. 13511:3/.

Numera är kaffet endast dryck för de vuxna, och vid en fråga till barnen i min skola var det inga, som drack kaffe utan då i stället mjölk choklad. Och jag vet många barn, som redan slutat sin skola, som fortfarande säjer nej till kaffe, då de blir bjudna.

För att barnen inte skulle spilla på sig, när man gav dem "riktig" mat, tog mor och band en handduk eller dylikt om halsen på dem. Ibland hade hon sytt förkläden, som togs på vid måltiderna. Sénare tillkom det särskilda haklappar, som redan spädbarnen erhöll, då de dreglade sig mycket eller kräktes. Men sådana var inte så allmänna bland bönder och likställda. Nu har man plastförkläden och dito haklappar, som är praktiska just för barn under första åren.

På tal igen om konstgjord uppfödning av småbarn medelst komjölk, så fortsatte sådana barn länge, upp till 3-4 år ibland, att ha sin kura diflaska, som de gick och bar på golvet och sög på. Senare kanske flaskan uteslöts och de fick mjölken i ett halvstopsmått samt stack ner slangen samt bar det hela med sig samt drack sin mjölk på detta sätt. Särskilt barn som var lite svåra att få att dricka ur mjölken direkt med mugg fick då i stället dricka sin skytt ur slangen, huvudsaken var att de sl. / fick i sig sin mjölk.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

31.

ACC. N:oR M. 13511:33.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

33.

som djurfodret för övrigt var fattigt på nämnda mineralämnen, och detta i sin tur orsakades av att jorden var fattig just på dessa växtnäringssämnena. Och särskilt stor blev denna näringssbrsit under torrår, eftersom tinnena i fråga inte löstes så mycket i jorden. Man kunde se det på djuren, att även de led av mineralbrist - man hade inte då hörjat att blanda benmjöl eller annat fosfat i deras foder - för de fick också, liksom de små barnen, svaga ben. Och fram mot våren, då fodervarorna måste sparas, tilltog bensvagheten hos bl.a. nötkreatur. Grisarna var ofta angripna av "ont i benen" och kan anses ha lidit av en form av skervan.

Alltså, skervan var mycket vanlig bland alla barn, i alla samhällsgrupper, men mest på landsbygden bland bönder och nästa lägre socialgrupp, hos vilka kosten var mycket ensidig och i många fall ytterst knapp och näringfattig. Potatisen var för de fattigare den vanligaste "bukfyllan", och till detta gröt och bröd. Kaffet var också en stående dryck. Under sådana förhållanden kan man ju inte undra på, att barnen blev svaga. Trots det så blev dock inte barnadödligheten överväldigande, utan de allra flesta klarade sig över de kritiska åren, skerv-perioden, fast många inte blev fullständigt fria utan fick synliga men får livet: krumben, stort huvud.

34.

ochdeformerad bröstkorg. Annars var de krya och arbetsföra och levde till hög ålder.

Men gjorde inte föräldrarna något för att få barnen botade. De kände tecknen, att barnen var angripna; ögonnästena var inte normala, lederna hade stort avstånd mellan de olika benen, fontanellen ville inte växa igen (förbenas), och som sagts förut, benen var svaga och kunde inte bärta upp kroppen utan om barnen stod på dem mycket samt började gå, så blev det hulbenthet som följd. Man insåg ju sjukdomsarten, och då det var ont om läkare - som för övrigt, om de konsulterades, medgav att de inte kunde bota engelska sjukan - försökte man kloka gummor i stalliet. Ja, en mor omtalade, att hon vid besök hos en läkare helt enkelt fick beskedet, att han stod maktlös samt uppmanade till att anlita en summa i stalliet.

Vi hade ingen sådan klok summa i Vissefjärda, men i Långasjö var det självaste fru Elgquist, maka till kyrkoherden där, som utövade en vidsträckt praktik i botandet av skervan. Och att hon kunde bota barnens plågor sades allmänt och av fullaste hjärta. Behandlingen bestod inte här av något magi utan fru E. band om barnens handleder med i trätjära doppade tygremssor samt föreskrev salta bad dessutom. I byn Idemo i Ljuder 34.

35.

som var en grannsocken till Långasjö, bodde Hanna i Idemo. Denna "kloka" gurma var en enkel kvinna av folket, som av sin mor lärt sej att kurera barn för engelska sjukan. Hennes metod var inte enbart "naturlig" utan innebar också lite grann magiskt. Hon föreskrev också trötjära i lederna, men dessutom skulle det vara sockerbitar, som hon klippt sönder smätt, och dessa hade hon fifflat lite med genom att räkna och uttala besvärelser över. Dessa sockerbitar skulle sedan barnen ta in under viss tid. Hanna hade också god renommé och hämtades med skjuts långväga ifrån. Under tiden omkring 1920 hämtades hon med bil, och det sades, att söndagarna stod en mängd bilar parkerade vid hennes stuga i Idemo. Man hade kommit ända från Skåne och Blekinge för att få barnen behandlade av henne. När hon dog, övertog en av hennes döttrar rörelsen, men den pågick inte många år därefter, då skervan nämligen försvann av sej självt genom att barnen uppföddes på ett riktigare sätt. - En treje kvinna, som jag hört omtalas botade skervan, var Friare-Ingrid från Tvings socken i Blekinge. Hon bodde långt från Vissefjärda, men när hon var yngre så tog hon ibland och gjorde en resa till fots uppåt smålandsbygderna samt utförde sin konst med magi uti, inte bara mot skerva hos barn utan även andra åkommor på barn

vuxna, t.ex. utslag hos barn samt på vuxna bl.a. "villapaskott".

Utslag hos barn i ansikte och i huvudet, ibland på hela kroppen, var en otäck sjukdom. De var som spetälska utav det. Vad som orsakade det var väl ibland felaktig diet, födans sammansättning samt kanske bristande renlighet och vård. Ja, därmed hur som helst, men åkomman var mycket vanlig. Levde barnen över, så gick utslaget bort så småningom utan behandling, men i fråga om denna sjukdom, så vände man sej också till kloka gummor, som t.ex. Friare-Ingrid. Hon sades bota genom att spotta barnet i ansiktet, när hon först kom in i stugan där barnet låg i sin vagga. Sedan hade hon väl också andra metoder, inmängda med magi. Hon gav också "medicin", som barnet skulle ta in utav. Utslagen kunde också vara skrofler, beroende på undernäring eller fel kost. Even denna otrevliga barnsjukdom har dess bättre försvunnit så småningom och torde vara mycket sällsynt i våra dagar.

Andra barnsjukdomar uppträdde också, speciellt då i nogen diarré och förstopning. Jag minns att man då brukade köpa en slags gult pulver som benämndes helt enkelt "barnpulvern", vilket gavs di barn och mindre andra barn i mjölk. Trotsast var det mot förstopning. Tandsprickningen

atföljdes ofta av åkommor, då barnen kunde vara mycket illa därana."Handslaget" var fruktat. Kikhusta förekom som epidemi samt de vanliga barnsjukdomarna: missling och röda hund osv. Difterin inträder bland barn i skolåldern, och i min uppväxt härjade den väldsamt och blev kallad "barnens mordängel". Man hämtade ibland läkare, men då provinsialläkaren bodde i Söderåkra - 4-5 mil bort - så säjer det sei självt, att det inte anlitades läkarhjälp utan mycket svåra åkommor. För barn var det sällan att man kostade på sei det besväret.

När barnen blev omkring ett år, måste det börjas med att lära det att "sittra pottan", så att man slapp att få sänkläder och barnens kläder genomvåta av urin och nersmorda av exkrementer. Att "hålla tätt" kunde inte alltid läras barnen genom intensiv vana, utan fortsatte med slingvätningen. Det var då beroende på något sjukdomsaktigt, nervöst kanske, men då kunde man inget göra åt det. Med tiden försvann väl åkoman utan behandling. Att undvika ge barnet mycket dryck - det gäller barn närmast i tvåårsåldern - före sänggåendet, passa på att ta opp dem en eller ett par gånger under kvällen och natten, kunde vara ett sätt att ordna den saken. I regel gjorde man ingenting utan lät barnen hålla på med att väta

38.

och det andra, tills de själv började vilja hålla sej snygga.

Masksjukdomar var mycket vanliga förr, och både barn och vuxna hade såväl spring- som spolmask. Hela klungor med spolmask kunde avgå med exkrementerna, och man hörde omtalas fall, där spolmaskarna under barnets sömn kröp upp genom strupe och svalg och ut genom munnen. Då var det att köpa maskfrö för de äldre samt maskkakor - liknande karameller, - för de mindre barnen. Sjukdomen spred sej från den ene till den andra genom orenlighet, så att maskläggen överfördes. Även dylika åkommor är försvunna helt numera.

Rörande sysselsättningen med barnen, så var den vilil då som nu hreoen på tid till det. Vissa delar av året måste småbarnen lämnas mycket åt sej själv, då arbetet ute lade beslag på föräldrarna och de stora barnen. Man gick till sina sysslor samt läste in ungarna, och där fick de ligga eller vara, till mor kom in för att laga till måltiderna. Men ofta var det den tiden så, att man hade någon mormor eller farmor i huset - undantagsfolk var vanligt på de flesta gårdarna förr, d.v.s. de gamla hade överlämnat hemmanet till en son eller dotter, och då skulle deras föräldrar bo på gården till döddagar samt ha sin försörjning också - och var för

hållandet gott mellan de unga och de gamla, så åtog sej gärna mor- och farmödrarna att se till barnen om dagarna samt uträdda andra sysslor också. Mor- och farfäderna hjälpte ofta till utomhus med lämpliga sysslor.

Sysslelandet med barnen var i hög grad individuellt, beroende på mödrarnas temperament. Somliga kunde inte höra att barnet gnällde, förrän de vips tog opp ungen, medan andra ansåg, att det inte skadade, att ungen fick ligga där och gasta lite. På nätterna fick ofta husfadern stiga upp och se till barnet, ta opp det och bärta och vyssja det, men det var nog mer i undantagsfall. På kvällar och andra tider, då man inte hade så bråttom, sysselsatte sej både mor och far mycket med de små, de fick sitta i knut vid bordet, och man "pratade" och nojsade med det. Var det några äldre syskon, så fick åtminstone den lilles systrar vara barnpiga både inne och ute, bärta och dra på barnet samt ha ansvar för att det inte hände det något illa. De äldre syskona tyckte inte vidare om att vara bundna på det sättet, det kan man förstå, då småsyskona var ett hinder för deras lek eller andra sysselsättningar. Men föräldraauktoriteten hade ännu inte underminerats, så det var bara att lyda mor.

Om barnen i veggan inte ville somna självmant, ja då var det att

sätta fart på vaggan samt att sjunga en visa, tyst och nynnande, Man hade väl inte så stor repertoar i den vägen, åtminstone vet jag inte mer än två. Det övriga var bara melodi utan ord, t.ex. "nana, vyssa, nana, na" samt Bellmansvisan: "Lille Karl, sov sött i frid" och den mera skämtsamma "vyssa, nana, lilla barn, stor i arsen som en kvärn, huvud som en skäppa, ben som silvakäppa."

Då man tog opp eller lade det späda barnet så var man ytterst försiktig: greppet togs under armarna samt ryggen, det senare för att inte barnet skulle slänga sig och få ryggen bruten. När barnet hade linda, så var det skyddat också för det nämnda och var inte så omtäligt som utan linda. När barnet kunde gå, så inpräntades noga, att man inte fick ta det i ena handen och slänga det runt, för då kunde armen gå ur led. Denna varning var inte ur vägen, för urledvridningar inträffade ibland genom oakt samhet i nämnda avseende. Innan jag var född hade en sådan olycka hänt med min äldste bror (född 1873), så att man måste försla honom till en klok gubbe för att dra armen i led igen. Sådant var en del av dessa rubbar skickliga i, likaså på ett spjälta avbrutna armar och ben. Många olyckor hände med barn denna tid - för sextio år tillbaka → mest av bristande 40. / tillsyn.

40.

41.

Värst var det att skydda barnen från eld och vatten. De små kröp omkring på golvet eller stultade där, och då kunde de få för dej att riva ut eldbränder från den stora, låga öppna spisen, medan mor kanske bara var ute ett slag i ladugården eller hämtade vatten. I spisen stod körl - man lagade maten i den stora spisen - fyllda med kokande vatten eller annat och de små kunde välna grytan över dej och bli skållade. En sådan olycka minns jag hände hos soldaten i byn, där deras lilla flicka skållade dej illa på benen. Men läkare anlitade man inte, man plåstrade själv med henne, och hon levde över. De var förr fatalister, trodde att om något skulle hänta, så hände det utan att någon kunde hindra det, var de sjuka, så levde de över, om Gud ville det, annars var det inget att göra åt det. Detta förklarar att de flesta mödrar inte var oroliga för sina barn, även om de lämnade dem ensamma en stund. En mor, som jag kände, lämnade sin lille son ett ögonblick vid stugan: när hon därefter skulle ta reda på honom, fann hon till sist, att han trillat ner i en grop med djupt vatten och drunknat.

Brunnarna den tiden saknade i allmänhet brunnskar, och då var det lätt för en tulting att trilla dit, och hade man kar, så saknades lock, och då var det lika farligt. Visserligen brukade man skrämma barnen för den

42.

farlige "brunngubben", men en ettåring la inte mycket sánt på minnet. De något större barnen däremot blev nog rädda att nalkas brunnen, och då var det ju väl. Bodde folk nära en sjö eller å, då kunde det hända, att barnen kunde råka ramla i. För att de skulle avhålla sig från vattnet, skräände man dem med "Näcken", som kom och tog småbarn. Han kom som en häst, och så omskapade han sig att bli så liten, att barnet kunde kliva upp på hans rygg. Men just som de gjort det, vips så blev han förskräckligt hög och stor samt satte av naken ut i vattnet med ryttaren. Vid en vattenkvarn råkade en liten som till mjölnaren krypa för nära dammen, så att han föll i vattnet. Hans 5-årige bror kom in till mor och sa: "Erik har gömt sig i vattnet". Då förstår modern och rusar ut samt finner sonen vid dammens kant, drar opp honom samt tömmer ur honom vattnet, rullar honom en stund på gräsmattan, och till sist är den lille vaknad till liv igen. Många sådana händelser utspelades här och där i byarna på landet då och då. Man ska dock inte tro, att föräldrarna var likgiltiga för att se till sina barn, de gjörde nog så gott de kunde. Men när olyckan var framme, kunde det bli katastrof.

De minsta barnen kröp eller gick omkring i stugan fritt, och då är

det en sak jag ville nämna i det sammanhanget: de små höll ofta till nere vid spisen, inte så mycket för eldens skull. De petade sönder muren med fingrarna samt satte i sej murbruket med god smak. Nu var murbruket just inte så hårt den tiden, ty man använde "hemmalera", en slags gulaktig is-tidslera, som fanns här och var i markerna. Den var inte så fet som den lera, man nu använder till murning, men den var billig. Spisar och hela murverket var uppförda av grästen, och de sammahölls av denna hemmalera. Om barnen var ute sommartid, så såg man 1-2-åringarna sitta på grusgången eller ute på allmänna vägen och med nypan ösa i sej det finaste av gruset. Sådant ser man inte barnen göra nu. Varför gjorde de det förr? Jo, säkerligen var det skervan, som dessa grus- och lerätande ungar var behäftade med och de sökte på det sättet själv fylla sitt behov av mineralämmen, enärfördan hade underskott av de ämnena.

Jag kan omtala, att om mor lämnade barnen för att t.ex. gå ut och mjölka, kunde lätt en eldsolycka hända under tiden, och sådan har hänt också i våra dagar, enligt vad tidningarna ibland berättar. Men kunde inte gubben sköta om mjölkningen, tycker man. Hon kunde bara be honom! Detta arbete ansågs så vanhedrande för en man, så om han gjort det, hade hans man 43.

43.

liga prestige för alltid fått en obotlig knäck. Lika gärna kunde man ha bett en man att flå skinnet av en illdöing (självdött husdjur) eller att slakta sin gamla häst och ta av honom huden. Sådant skulle ju rackaren göra.

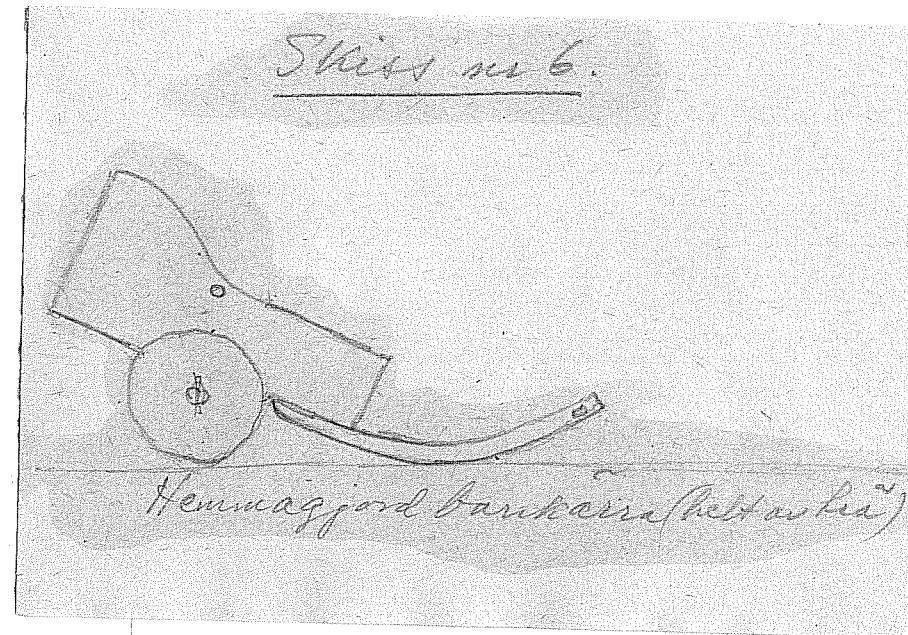
De späda barnen skulle aktas noga för kylan, och därför fick de inte gå ut vintertid. Inte förrän de var 3-4 år var tiden mogen för dem att gå ut, då det var vinter, och plumsa i snön eller dra kälke. De låg i fönstre n och kikade bland isblommorna ut på syskon och andra barn, som hade roligt i det fria. Men sommartid hade man dem ute i naturen: de minsta som kunde sitta kringbüddade med kuddar på ett täcke, fick vara ute på gårdsplanen medan mor eller någon av syskonusen hade ett öga på den lilla. Annars bar modern eller någon annan den lille på armen omkring i trädgården, så under den fina årstiden fick barnen vistas mycket ute. Men var det tid att sova, bars de in i waggen eller sängen. Många hade den tron, att det var riskabelt att ligga ute och sova på marken, för "ormar kunde krypa in i dem". Detta gällde såväl barn som vuxna, den tron var rätt allmän. Efter det barnen kunde gå, fick de vistas ute hela dagarna sommartiden, och en del drogs i en liten "schäss" (se skiss 6!), som var och en själv kunde.

M. 13511:44a.

Landskap: Småland
Härad: S.Möre
Socken: Vissefjärda
Uppteckningsår: 1954

Berättare: Upptecknaren
Berättarens yrke: Folkskollärare
Berättarens adress: Vissefjärda
Född år 1888. " "

Upptecknare: = berättaren: G.A.Hartman

45.

tillverka. Hela denna lilla kärra kunde göras helt av trä:axeln, hjulen
av avsågade "trillor" av en stock, häcken var en låda av hopsykade brä-
der...samt skakeln en självkrokig björkstam, i vars fria ände man hade in-
satt ett handtag, en pinne somnick igenom samt var 1 dm på var sidan om
skakelns häl. Ville man ha en lite finare schäs men av samma modell, var
det lätt att beställa en av snickaren i byn. Framtill i lådan var ett hål
borrat på båda sidor, och genom dessa hål trädde en lagom tjock klipp, som
skulle hindra barnet att falla framstupa och som det kunde hålla i, om
det skulle skaka mycket. Denna kärra var en föregångare till de fina barn-
vagnar, med korg av flätat virke, som sedermera med tiden infördes.
I detta sammanhang kan jag omtala, när jag såg den första "riktiga" barn-
vagnen i denna orten. Det var 1896, och det var en engelsk dam, som körde
sin lille son i den. Jag hade en kusin nämligen, Matilda, från en grannby,
och hon reste till England som 16-åring samt fick plats i familj. Sedan
gifte hon sej där med en underofficer vid namn Catt. Denne tjänstgjorde
långa perioder i Indien och Egypten, och hans fru var dä med. Efter någ-
ra års vistelse i länderlandet kom båda tillbaka, han fick avsked och de
startade en affär. Men mr Catt dog strax därpå hastigt. Mrs Catt reste då
45

46.

på sommaren 1896 hem och hade sonen Albert (Bertie) med sig, och det var han som satt i barnvagnen i fråga. Men det dröjde åtminstone till 1910-talet, innan man på rama landsbygden började köpa riktiga barnvagnar till de små barnen. Nu är det helt annat: nu har de riktiga lyxåk, lackerade och blänkande av krom, till sina barn. Det duger inte nu att komma med en "se-schiss". För de 2-3-4-åriga köper man oömma vagnar att ha att leka med, vackra rödmålade skrindor av t.ex. Gemlas tillverkning. Och i barnvagnen får lillan sova ute på sommaren, ja, också en stund mitt i kalla vintern. För frisk luft ska barnen nu ha, medan de förr fick vara inne i ett unket rum, när de var som minst.

Det motsägs med intresse av föräldrar och syskon det ögonblick, då lillan tog sina första steg utan hjälp. Dessförinnan "gick det utmed", d.v.s. man reste upp barnet vid soffan eller en stol, och så tog det några steg här och höll i sig med händerna. Så kom det en dag, då lillan kunde resa sig opp själv vid en stol, och då skrattade hon och var lycklig. Hon kanske förde stolen framför sig bitvis, och sist lärde man barnet att ta och "släppa" samt ta ett par steg mellan ett par utsatta stolar. Några stolar som "gäststolar" fanns inte i vår bygd, men jag förstår hur de var.

ACC. N:o M: 13511:47.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

konstruerade. Dylika stolar finns dock nu att köpa och finnes i en del hem, där man har småbarn, som är i den åldern, att de ska lära sej gå.

Hur man ansåg vara den rätta tidpunkten, då barn skulle lära sej att sitta,stå och gå, kan väl inte fixeras bestämt, det berodde på barnens utveckling. Dessa saker fick komma, när tiden var inne, men om det var fråga om barn med skervan, så lärde de sej sent att stå och gå, och detta berodde nog på föräldrarna till en del, eftersom barnens ben var svaga. För att undvika allt för stor hjulbenthet hos barnet i detta fall, forcerade man inte fram gåkonsten, men om barnen var normala och starka, så var det inga tidsrestriktioner. Tvärtom ville man så fort som möjligt ha den saken understöd. Tio- elva månader brukade vara vanligt, ett år emellertid också. Men dröjde barnen längre, ansåg man att det kunde bero på något hinder hos barnet, rädska för att resa sej upp, att barnen var för feta och tunga m.m. Att ha mattor på golvet, när man hade småbarn, som kröp omkring eller som lärde sej gå, ansågs olämpligt. De kunde då lätt "humla" (tippa) kull och slå sej, och detta kunde inverka så att barnet blev skrämt för att fortsätta gångexperimenten. Åtminstone borde en del av golvet vara mattfritt, där det lilla barnet just öppenhöll sej med att lära sej gå.

Som smeknamn hade man ju olika benämningar: mors lilla pia till en flicka, fars store dräng till en pojke, sockergrynet för båda könen, stumpan till en flicka, gullgosse och en duklig "here" för pojkar. Ja, variationerna var många, för kärt barn har många namn ju. Till en lindeflicka, som vätte ner sej titt och tätt blev namnet "piass-Lisa" eller "sketana", de bågge sistnämnda givna i förargelsen. Och så blev smeknamnen ofta kombinerade med dopnamnet, t.ex. Gull-Anna", Söt-Agust" osv.

När det gällde att skötamom barnen, så var det väl i första hand mor, som var närmast till detta, om hon inte var sjuk eller borta för tillfället. Därnäst kanske far fick vikariera, sedan mor- eller farmor, någon av de större flickorna i familjen eller, vilket ofta hände, en anställd "bar-napia", barnjungfru. Till detta antogs en torpartös, som var 12-13 år och som nyss hade slutat skolan. Eller också en ännu yngre flicka, som tog anställning som barnflicka, då skolan inte pågick och som behövde komma ut och tjäna åtminstone födan. Fick hon dessutom lite kläder eller lite kontanter, så var flickans föräldrar storbelåtna. I mitt hem hade vi ofta sådana småflickor att hjälpa till med barnen. De kunde event. även göra lite nytta på annat sätt: springa ärenden, gå efter betesdjuren i hagen osv.

ACC. N:oR M. 13511:49.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

49.

Far hade inte mycket tid att sysselsätta sig med barnen, men det inträffade ju ibland om kvällarna, att han tog någon av de minsta i knät och lät dem rida ranka. Han hissade upp dem i taket, svängde dem runt och småpratade och skojsade med dem. Det var nytt att få vara hos far, så det blev ibland kiv om vem av de små som skulle ha förturströpp. Kunde han så också grimasera roligt samt härliga djurs läten eller t.o.m. låta dem rida axlarna eller "påsa rygg", så blev det jubel i stugan. Men att byta blöjor eller klä på småbarnen, det var inte hans sak. Hans manliga världighet stod väl då på spel.

Redan när barnen var några månader gamla, måste mor söka sysselsättta dem, då de var vakna, och då gällde det att ge dem något att ha i handen. Tröstnappen kunde barnet ha att tumna med, när den inte satt i munne, men när barnet hade lärt sig att hålla om en sak, köpte man en skallra av bleck på marknaden. Mycket försiktig måste man vara, att småbarn inte gavs något som de kunde stoppa i mun och få i halsen eller som kunde sticka dem i ögonen. Längre fram, när barnet börjat sitta på golvet eller i väggen, gav man det en bleckbunke och en sked, med vilken kunde hamras på bunken ned, när den var vänd med botten upp. Att ge barnet kaffekvarnen, som den kunde

snurra veven runt på, var vanligt. Och när barnen blev ett par, tre år, så taryvades leksaker, alla hemmagjorda. Flickorna fick trasdockor och bollar som var sydda, pojkarna hade far gjort små vagnar åt eller också tog han in trillor, avskurna på en trädstam. Det var billiga leksaker men därför inte mindre skadade. Nu ska det vara dyra och fina grejer, annars duger de inte, och så är de trots priset mycket ohållbara.

Till slut vill jag säja lite om "Horungarna". De utomäktenskapliga barnen hade det i regel mycket svårt. Utom det föraktliga tillmålet horunge hade de inte roligt, utkastade som de var som fosterbarn till dem, som tog dem för det billigaste priset per månad eller år. För 60 år sen hölls det auktioner på både sådana barn som också äldringar. De sålunda bortauktionerade barnen kalades "hyrbarn", eftersom de var uthyrdas. När de var riktigt små hade de det kanske skapligt, men så fort de kunde börja arbeta, redan innan skolåldern, utnyttjades de för det mesta hänsynslöst. Dåligt med mat, usla kläder och hugg och slag samt arbete bitida och sent var deras lott. Och dessa barns skolgång var det inte mycket bevänt med. De hölls ofta hemma för att slava, och sändes de till skolan ordentligt, så fick de arbeta flera timmar, innan de sändes i väg. Trots detta blev en 50/ del av dem präktiga mäniskor. Väl att det skett förändring detlbättre även i detta avseendet. -

50.